

УДК 338.246.025.2

І. В. Антонова,

викладач кафедри маркетингу,

Східноєвропейський університет економіки та менеджменту

ЕКОНОМІЧНІ ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених та практиків щодо розуміння поняття "економічні загрози безпеці промислового підприємства". Проведено аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства; виявлено фактори що впливають на економічну безпеку промислового підприємства.

Author of scientific works of domestic and foreign scholars and practitioners on the concept of economic security threats of industrial enterprises". The analysis of external and internal environment of the company that affect the economic security of industrial enterprise.

Ключові слова: економічна безпека, інституційне середовище, іноземні інвестиції, ринкова економіка, загрози економічній безпеці, конкуренти.

Key words: economic security, institutional environment, foreign investment, market economy, the threat of economic security, competition.

ВСТУП

Забезпечення економічної безпеки будь-якого підприємства вимагає прийняття ефективних рішень, пов'язаних з виявленням, врахуванням і знаходженням способів запобігання або послаблення загроз. Одні загрози можна передбачати, інші — виникають раптово. Передбачати можна ті, які виникають в певних умовах, відомі з досвіду попередньої економічної діяльності.

Дослідженню загроз діяльності підприємства присвячено праці Герасимчука З.В. [2], Козаченко Г.В. [5], Цигилика І.І. [7], Шульги І.П., Герасименко О.М., Зачосової Н.В. та інших. Їхні праці мають високе теоретичне та практичне значення для встановлення факторів, що впливають на економічну безпеку промислового підприємства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — проаналізувати стан економічної безпеки промислового підприємства, виявити економічні загрози для промислового розвитку української економіки та основних проблем розвитку промисловості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як визначено авторами, непередбачувані загрози можуть виникнути в зв'язку несподіваними діями партнерів, конкурентів або форс-мажорними обставинами [1].

Загрози економічній безпеці можуть виникати як в середині підприємства, так і ззовні,

тобто вони залежать від сфери їх виникнення (екзогенні і ендегенні). Зовнішні загрози виникають за межами промислового підприємства і не пов'язані з його виробничою діяльністю. Як правило, така зміна зовнішнього середовища може завдавати підприємству суттєві збитки. Серед таких загроз слід зазначити зміну структури і/або скорочення попиту, обвальне скорочення державного замовлення без, замінного еквівалента і, як результат, цього — критичне зниження рентабельності й прибутків підприємства; зростання постійних витрат виробництва, викликаних, головним чином, монопольним ціноутворенням в системі господарських зв'язків промислового підприємства, забезпечення їх матеріальними, енергетичними комунікаційними й іншими ресурсами; недосконалість таких економічних інститутів, як банківська, кредитно-грошова, податкова системи, що вимивають у промислового підприємства ресурси; індексація вартості основних засобів, що систематично підвищується, без урахування вартості майна і, як наслідок цього, бази оподаткування; періодичні вибухові скачки інфляції, відсутність гнучкості в науково-промисловій політиці в справі підтримки вітчизняних виробників.

Дія зовнішнього середовища на економічну безпеку промислового підприємства як відкритої системи, може змінюватися, у свою чергу, залежно від зовнішнього і внутрішнього середовища, що складається в суспільстві й державі. У одному випадку найбільшу загрозу можуть

представляти дії внутрішніх сил, в іншому — вирішальне значення на стан економічної безпеки можуть мати дії зовнішніх сил. Проте слід мати на увазі, що дії внутрішніх і зовнішніх сил можуть підсилювати загальну загрозу або можуть послаблювати її[3].

Підходячи ширше до класифікації загроз економічній безпеці і природі їх виникнення, необхідно відзначити, що самі загрози визначаються як інституційна проблема, оскільки кожне підприємство функціонує в зовнішньому середовищі в умовах, що змінюються. Причинами таких змін можуть бути: по-перше, технічний прогрес, відкриття нових ринків, зростання населення тощо; по-друге, ідеологія, під впливом якої сформувався дане промислове підприємство.

Іншою, не менш важливою проблемою, є бідність населення, оскільки саме вона представляє серйозну загрозу для розвитку підприємств. Ця соціально-економічна проблема актуальна не тільки для України, але і для всього світу. У основі бідності лежать дві групи соціально-економічних чинників:

- рівень економічного розвитку (ВВП на душу населення);
- нерівність у розподілі доходів між різними верствами населення.

Ці чинники вирішальним чином позначаються на матеріальному положенні населення в сучасній Україні. Так, заробітна плата середнього робітника в Україні складає 120 доларів у місяць, тоді як в Японії — 4250, США — 3750, Німеччині — 3080, Британії — 2240 доларів. Середньомісячна заробітна плата в галузях бюджетної сфери, де зайнято близько 20% економічно активного населення, останніми роками складає 50—70% середнього українського рівня. Заробіток працівників, праця яких оплачується навіть за вищими розрядами, не відповідає прожитковому мінімуму.

Мінімальна заробітна плата не забезпечує нормальні умови для відтворення працівників, зайнятих некваліфікованою працею. Щоб підтримати фізичну активність, вона повинна відповідати вартості споживчого кошика, що включає необхідний набір продуктів, товарів і послуг. Починаючи з 1992 р., співвідношення мінімального розміру оплати праці й прожиткового мінімуму знижується. Низька мінімальна заробітна плата знижує роль держави у формуванні рівня оплати праці в економіці країни. Це пов'язано з тим, що в ході інституційних перетворень були порушені ринкові принципи, а саме: принцип соціальної справедливості і закону вартості. При цьому заробітна плата втратила свою основну функцію — відтворюваль-

ну. Значна диференціація в оплаті праці по галузях і її хронічна заборгованість, загальний низький рівень оплати праці не сприяють відтворенню робочої сили. Несправедлива оплата праці виштовхує працівника за межу його життєдіяльності, за якою руйнується трудовий потенціал. Те, що в Україні називається оплатою праці, більше схоже на соціальну допомогу. Все це викликає недовіру до держави як інституту влади[5].

В Україні десятиліттями складався менталітет, згідно якому соціальна сфера, — сфера суто витратна, яка відволікає ресурси суспільства, обмежує можливості розвитку економіки. Одна з модифікацій цієї версії — уявлення про дешеву робочу силу як чинник економічного зростання — реалізовувалася на практиці. Проте дешевизна робочої сили не сприяє розвитку науково-технічного прогресу і створює загрозу економічній безпеці промислового підприємства, оскільки робить вигіднішим залучення додаткових працівників, ніж вдосконалення технології.

Приблизно така ж ситуація складається і в політиці зайнятості. В Україні слабо розвинена інфраструктура ринку праці. Державна політика направлена на виплату допомоги з безробіття, скорочується чисельність економічно активного населення. Ця пасивна політика держави не спонукає людей до активної діяльності. Тим часом, за наявності безробіття потрібно не тільки організувати систему матеріальної підтримки безробітних, але і стимулювати їх до активнішого пошуку роботи. Отже, в соціальній політиці необхідно вирішувати конкретні проблеми добробуту населення, що є чинником стабільності промислового підприємства і забезпечує її економічну безпеку.

Інституційне середовище промислового підприємства знаходиться в русі, тобто воно змінюється під дією зовнішніх і внутрішніх дій. Інституційний розвиток промислового підприємства відбувається під впливом взаємодії між інститутами і економічними суб'єктами. Перші задають "правила гри", а другі є "гравцями". В тому випадку, якщо настає соціально-економічна напруга формальних і неформальних інституційних норм, тобто коли настає або напруженість в економічних стосунках вже існуючої інституційної системи, з'являються нові інститути. Таким чином, якщо економічні стосунки, основу яких складають поведінка суб'єктів і їх мотивація, спрямовані вперед, а інституційні норми цьому перешкоджають, тоді назрівають передумови виникнення нових інститутів. Відсутність можливості укладати взаємовигідні контракти і вступати у інші рівно-

Таблиця 1. Загрози для здійснення підприємництва

Показники %	Загрози
43	Фінансова нестабільність
41	Недоброросівська вітчизняних ділових партнерів
41	Політична нестабільність в суспільстві
40	Здирство з боку державних чиновників
33	Здирство з боку кримінальних структур
32	Криміналізація різних секторів економіки
21	Загроза особистій безпеці з боку кримінальних елементів
9	Недоброросівська ділових зарубіжних партнерів.
6	Низький професіоналізм власного персоналу.
5	Недоброросівська власного персоналу.
4	Промислове шпигунство або інші форми посягань на комерційну таємницю

важні інституційні відносини є причиною економічної стагнації. Тому труднощі в динамічному розвитку промислового підприємства необхідно шукати в соціально-економічній напрузі інституційних структур [6].

Серед інституційних загроз економічній безпеці виділяється такий вид загроз, як тіньова активність підприємств і виробничих організацій. З розвитком ринкових стосунків з'явилося порівняно нове соціальне явище — антисоціальна діяльність державних корумпованих чиновників. Розвиток тіньових ринків призводить до виникнення тіньової юстиції, специфічного контрактного права, появи нових тіньових ринкових стосунків. Згідно експертних оцінок, "тіньова" економіка складає не менше 40% ВВП. Їй потрібна не ринкова економіка, а імітація ринкової свободи господарювання, яка створює умови для безпрецедентного розкращання національного багатства.

У схемах ухилення від сплати податків передбачається обов'язкове проведення фіктивних операцій, що припускають не просто вилучення частини доходу підприємства, отриманого в наявній формі, а заміщення одних видів витрат іншими. Крім того, одним з учасників схеми завжди є підставна фірма-одноденка, яка функціонує 2—3 місяці, а потім "зникає", не представивши жодного звіту в податковій органі.

Рейтингова шкала існуючих загроз за ступенем зменшення їх впливу представлена в табл. 1.

Істотну загрозу економічній безпеці підприємства і виробничої організації представляє низька інвестиційна активність. І хоча проблема інвестицій в економіці України, їх ключова роль в забезпеченні економічного зро-

стання, підвищення їх якості широко обговорюється, проте не можна обійти цю проблему при аналізі інституційних загроз економічній безпеці підприємства і виробничої організації.

У галузевому розподілі іноземних інвестицій в промисловості зберігається стійкий пріоритет паливно-енергетичного комплексу, виробництва проміжних продуктів (металургійного комплексу), на долю яких доводиться близько 70% іноземних інвестицій, а також галузей, що створюють споживчий ринок (харчова промисловість). Недостатньо зовнішніх ресурсів

отримало ядро оброблювальної промисловості — машинобудування і інші галузі високих технологій. Так, ІТ-галузі отримали лише близько 2,5% іноземних інвестицій. Розподіл іноземних інвестицій за галузями промисловості багато в чому визначається короткостроковими інтересами зарубіжних інвесторів. Вони охоче вкладають капітал у галузі з швидкою оборотністю капіталу і окупністю — кондитерську, пивоварну, тютюнову, де вони вже зайняли керівні позиції.

Компенсація зносу стала пріоритетом. Так, для 73% промислових підприємств, що взяли участь в обстеженні інвестиційної активності, основною метою поточного інвестування є заміна зношеної техніки і устаткування, для 51% — автоматизація або механізація виробничого процесу, практично повністю не оновлюється виробничий потенціал країни: середній вік основних виробничих фондів складає більше 20 років, а ступінь їх зносу перевищив 50% і продовжує рости. Технологічний рівень може досягти рівня розвинених країн протягом декількох поколінь [7].

У економіці України, не дивлячись на декларації про економічне зростання, ситуація залишається складною. Основна маса підприємств має низьку рентабельність. Провідні статті експорту і отримання валютної виручки займають сировинні ресурси. У багатьох галузях практично відсутні інноваційно-технологічні заділи, в промисловості украї низька і продовжує падати інноваційна активність. Зниженню інвестиційної активності сприяє високий зовнішній і внутрішній борг.

Узагальнюючи розглянуті вище тенденції промислового і загальноекономічного розвитку в останні десятиліття, особливо в 1990-і ро-

ки, можна підсумувати, що країна поставлена перед цілим рядом загроз, запобігання яким можливе тільки за умов вироблення і реалізації ефективної промислової політики.

До економічних загроз промислового розвитку української економіки, а значить і діяльності промислових підприємств, насамперед, відносяться:

- перспектива необоротного перетворення країни в економічну систему, в основі якої обмін на зовнішньому ринку паливно-сировинних ресурсів на високотехнологічні, наукоємні і споживчі товари за умов, що погіршуються, і без того нерівноцінного обміну;

- розладнаність фінансового, науково-інноваційного, кадрового потенціалів, відтворювального процесу в природокористуванні;

- подальша втрата регулюючої дії держави на економіку;

- зростання масштабів тіньової економіки;

- посилення диспропорційності в розміщенні промислових виробничих ресурсів по території країни і збільшення числа хронічно відсталих і депресивних районів;

- відрив промислового сектора від науково-технічної сфери, зниження державного фінансування науки при украй низькій активності в цій сфері приватного сектора, все більше відставання науки від світових тенденцій науково-технічного прогресу;

- зношеність основних засобів і пов'язаний з цим ризик техногенних аварій і катастроф.

До основних конкретних проблем розвитку промисловості відносяться наступні:

- відсутність державної федеральної промислової політики, націленої на розвиток і зростання, а не тільки на фінансову стабілізацію;

- неповнота державно-правового інструментарію і неефективність існуючих механізмів державного регулювання промислового розвитку;

- недосконалість діалогу бізнесу і влади;

- відсутність оборотних і інвестиційних коштів для промислових підприємств;

- низький внутрішній попит на промислову продукцію вітчизняного виробництва;

- низька конкурентоспроможність промислової продукції;

- низька частка в експорті продукції оброблювальних галузей;

- надмірний обсяг імпорту на внутрішньому ринку;

- нерозвиненість інфраструктури, слабкий менеджмент, слабка фінансова дисципліна і відповідальність підприємств;

- неоптимальна структура крупних і малих підприємств;

- незбалансована з промисловою економікою тарифна політика в природних монополіях.

ВИСНОВОК

У приведеному переліку загроз і проблем можна виділити три ключові, такі, що мають першорядне значення для цілей політики промислового розвитку країни:

- розладнаність механізму відтворення, перш за все фінансового, науково-інноваційного і кадрового, а також механізму природокористування;

- відсутність і/або недосконалість правових норм і управлінських механізмів державного регулювання промислового розвитку;

- стійкі структурні диспропорції промислового розвитку.

Таким чином, для економіки кожного промислового підприємства завжди існує реальна небезпека як з боку зовнішніх чинників, так і з боку внутрішніх чинників. Для нейтралізації загроз необхідно визначати рівень дії і стан економічної безпеки. Виходячи з цього, значне місце в дослідженні приділене визначенню методів оцінки загроз і стану економічної безпеки промислового підприємства.

Література:

1. Барановский О.П. Визначення показників економічної безпеки // Економіка, Фінанси, Право. — 1999. — № 8. — С. 12—14.

2. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. — Луцьк: Надстир'я, 2006. — 244 с.

3. Ефремов К.И. Вопросы оценки экономической безопасности региона / К.И. Ефремов, Е.И. Георгадзе // Вопросы статистики. — № 2. — 2002. — С. 57—59.

4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [Геець В.М., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.]; за ред. В.М. Гейця. — Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 240 с.

5. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. — К.: Лібра, 2003. — 280 с.

6. Ткаченко В.Г. и Богачев. В.И. и др. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов: монография. — Ровеньки, 2007. — 329 с.

7. Цигилик И.И., Паневник Т.М. Економічна безпека підприємства в системі внутрішнього економічного механізму // Економіка. — 2004. — № 12. — С. 3—5.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2011 р.